

ТРИПІЛЬСЬКА КУЛЬТУРА І ЖИТОМИРЩИНА

Серед значної історичної спадщини нашої держави особливе місце посідає трипільська культура, з якою пов'язують процес створення підвалин сучасної цивілізації на території України. Поява трипільської археологічної культури понад 7 тис. тому стала одним із поворотних моментів в історії Житомирщини. В час відродження незалежної України з'явилося багато праць, в яких автори викладають власне бачення складної проблеми україногенезу. Серед них і т. зв. трипільсько-арійська версія, за якою українці є прямими нащадками трипільців та праарійців, що мешкали в Україні 6 тис. років тому.

Трипільська культура – одне з найдивовижніших явищ первісної історії. Це перша з відомих культур землеробів та гончарів, з якої почалася історія України. Зразки матеріальної і духовної культури були знайдені в багатьох областях Правобережної України та безпосередньо Житомирської області. Їх аналіз привів археологів до думки про те, що вони не мають відношення ані до часів Київської Русі, ані до більш пізніх історичних періодів нашої історії. Трипільська цивілізація, її аграрна культура явили світові фактично перше докласове суспільство, базоване на засадах демократичного облаштування. Трипільське суспільство було суспільством землеробів, воно стояло на порозі цивілізації та винайдення письма. Однак досягти рівня цивілізації трипільцям так і не вдалося через певні вади економіки та природні негаразди, що спіткали суспільство наприкінці IV тис. до н. е.

В останні десятиріччя з'явилися роботи, в яких стверджується, що трипільці є стародавніми українцями. Саме ця теорія, яка археологами часто піддається сумніву, може стати для туризму тією родзинкою, яка приверне до України та нашої області увагу міжнародних туристичних організацій.

Нині трипільська спадщина досліджується вченими різних країн. Багаті археологічні колекції виставлені в музеях та нагромаджені в університетах, дослідницьких інститутах та приватних колекціях. Найбільші археологічні скарби зібрані в Києві, у Національному музеї історії України та Археологічному музеї Інституту археології НАНУ. У понад 60 музеях України – у Львові, Одесі, Вінниці, Черкасах та інших містах, у сільських музеях виставлені старожитності цієї культури. Трипільські колекції нині є в музеях Польщі (Краків, Варшава, Познань), Великобританії (Лондон), Австрії (Відень). В Україні музеї та місця давніх поселень, а також археологічні розкопки на Дніпрі, Південному Бузі та Дністрі притягують багатьох туристів. У с. Трипілля, на Дніпрі, відкрито музей та пам'ятник Вікентію Хвойці, вченому, який віднайшов залишки стародавніх поселень. Кілька років тому з'явилася можливість відвідувати печеру Вертеба (Тернопільська область), в якій трипільці жили впродовж 1000 років. В печерному лабіринті було виявлено сотні мальованих посудин та глиняних фігурок.

Для розвитку туризму в нашій області можна використати пізньотрипільські пам'ятки Житомирщини, які представлені поселеннями Городського типу (отримали назву від поселення в селі Городське Коростишівського району). На сьогоднішній день відомо понад 50 залишків, які відносяться до цієї локальної групи. Найбільш відомими серед них є поселення поблизу сіл Троянів Житомирського, Паволоч, Попільнянського, Нова Чорторія Любарського районів. Поселення розміщені, як правило, на важкодоступних мисах та останцях плато річкових берегів. На поселенні в Троянові простежено розміщення жител двома концентричними колами, що є характерним для поселень трипільської культури попереднього часу.

У поселеннях досліджено два типи будівель – наземні та напівземлянкові. Перші – прямокутні в плані, невеликих розмірів (приблизно 3x8 м), на їхній площі простежено залишки пічних споруд, глинобитних долівок. Напівземлянкові житла заглиблені в ґрунт на 80–120 см від сучасної поверхні, мають довжину 6–9 м при ширині 2–4 м. Серед знарядь праці переважають вироби з кременю. Це клиновидні шліфовані сокири, скребки на пластинах, ножі, виготовлені з довгих пластин, та ножевидні пластини, які, можливо, використовувались як серпи. Знайдено також проколки, свердла, трикутні вістря до стріл. Поширеними знаряддями з каменю були зернотерки, круглі розтирачі, клиновидні сокири із просвердленим отвором для держака. Використовувались й знаряддя з рогу та кістки – мотики, шила, проколки. На поселеннях Городського типу виявлено велику кількість глиняних пряслиць до веретен – конічної, біконічної та пласкої форми. Інколи пряслиці прикрашались рядами крапок або лініями, які відходять від отвору. На деяких пряслицях простежуються ідеографічні зображення – птахи, дерева, люди, тварини, що, можливо, відігравали не лише декоративну роль, а й мали певне смислове значення. Крім пряслиць, на поселеннях знайдено грузила кулястої та пірамідальної форми від примітивного ткацького верстата. Металеві вироби представлені одинокими екземплярами: в Колодяжному (Романівський район) знайдено мідну плоску сокиру з розширеним лезом, а на Троянівському поселенні маленький мідний кинджал трикутної форми. Найбільш масовими знахідками на поселеннях є фрагменти керамічного посуду, який археологи поділяють на дві основні групи. До першої відноситься кераміка з домішками до глини кварцу, слюди, товченої черепашки, до другої – звичайний трипільський посуд з добре відмуденої глини. За формами – це горщики, амфори, глечики, миски, зерновики. Найбільш поширеною посудиною були горщики з округлим тулубом, прикрашені по плічках одним-двома рядами відбитків шнура, наколів чи відбитків прямокутного штампа. Поверхня мисок прикрашалась червоною фарбою та шнуровим орнаментом. Зерновики – це були великі округлі посудини, здебільшого неорнаментовані. На поселеннях також зустрічаються мініатюрні посудинки, які повторюють форми великих горщиків, мисок, глечиків. Кераміка з добре відмуденої глини знайдена на всіх поселеннях Городського типу порівняно в невеликій кількості. Це широкогорлі горщики, глекоподібні посудини, амфори з кулястим тулубом,

миски напівсферичної форми. Посуд цього типу часто прикрашений розписом коричневою чи чорною фарбою. Орнамент складається з паралельних прямих, хвилястих ліній, стрічок, овалів, косої сітки.

В поселеннях Городського типу знайдено багато глиняних антропоморфних статуєток, які схематизовано зображують стоячу постать жінки, рідше – сидячу фігуру з витягнутими вперед руками. Зооморфні глиняні зображення представлені фігурками бичків. Очевидно, предметами культу були мініатюрні глиняні сокирки з випаленої глини, знайдені в Троянові, Новій Чорторії. Наскрізні отвори в них свідчать, що їх носили як підвіски-амулети. В цілому керамічний комплекс з трипільських поселень Житомирщини має деякі специфічні риси, але разом з тим багато в чому подібний до посуду синхронних трипільських пам'яток інших територій. Серед господарських занять провідну роль відігравали землеробство та домашнє тваринництво, які гармонійно доповнювали одне одного. Провідне місце в господарстві належало великій рогатій худобі, крім того, утримували кіз, овець, свиней, коней. Певне значення в господарському житті зберігало мисливство. Основними об'єктами полювання були зубр, олень, лось, кабан, косуля. Протягом свого існування Городські племена підтримували стосунки з населенням сусідніх територій. А розташування поселень у важкодоступних місцях, які до певної міри є природними укріпленнями, та знахідки на поселеннях зброї свідчать, що ці контакти могли супроводжуватися військовими сутичками. Історична доля племен, які проживали на цих пізньотрипільських поселеннях Житомирщини, залишається нез'ясованою, але традиції їхньої культури, безумовно, мали вплив на розвиток місцевого населення в наступний період.

2016 року житомирська художниця Олена Андрущенко виборола грант президента України для обдарованої молоді для створення музею Трипільської культури в селі Городському Коростишівського району. Відповідний указ № 55/2016 (від 17 лютого 2016 р.) опублікований на офіційному сайті Президента: «З метою реалізації значущих творчих проєктів у соціальній та гуманітарній сферах: Призначити на 2016 рік гранти Президента України для обдарованої молоді: Андрущенко Олені Миколаївні для реалізації проєкту «Створення на Житомирщині навчально-мистецького туристично-інформаційного центру «Дивосвіт Трипілля» – 75 тисяч гривень», – йдеться в указі. У рамках проєкту здійснюється не лише створення музею, а й видання газети та проведення майстер-класів для дітей. Під керівництвом майстра народної творчості Людмили Смолякової в с. Городське проходять майстер-класи з реконструкції кераміки Трипілля. Першим учнем майстрині став Заслужений художник України – Юрій Камишний, який взяв участь у виготовленні трипільського «бінокля».

На території України початок вирощування культурних злаків починається ще наприкінці 7 тис. до н. е., за 1000 років до виникнення Трипілля. Втім широке впровадження рільництва та становлення аграрних технологій і зокрема хліборобства як основи життєзабезпечення пов'язане із трипільською культурою. Саме аграрна економіка забезпечила зліт технології інших галузей: гончарства, металургії, архітектури, зростання популяції, а також демонструє той період цивілізаційного процесу, коли відбувалася трансформація первісного суспільства у державу. Сучасні концепції занепаду первісності та становлення політичної влади враховують цілий комплекс факторів, який обумовлює становлення державності. Це господарські, соціальні, структурні інновації, а також природничо-кліматичні, технологічні, релігійні чинники, які в комплексі обумовлюють появу цивілізації. Глобальний шлях до створення політичних суспільств проклала саме відтворювальна економіка, її головна галузь – аграрне господарство – і стало основою всіх сучасних цивілізацій. Паралельно відбувався процес становлення ремесел, спостерігається помітний прогрес у розвитку обміну на різних соціальних рівнях, пов'язаний з інтенсифікацією та спеціалізацією виробництва, виникає надлишковий продукт, функціонує престижна економіка, зазнають модифікації форми власності.

Кажучи простою мовою, Трипілля в історії України – це перший хліб та перший метал, перші ремесла: гончарство, металургія, широкомасштабний видобуток мінеральної сировини (кремінь, мідна руда), початок використання тяглової сили тварин у господарстві, перша тканина, справжні міцні будинки та храми, нарешті початок військової справи. Тобто все те, що відповідає цивілізованому життю суспільства.